सामाजिक अध्ययन विषयको पाठ्यक्रम र पाठ्यपुस्तक बीचको अन्तर सम्बन्ध

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्काय पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन विभाग अन्तर्गत
स्नातकोत्तर तह एम. एड दोस्रो वर्ष (**Ed. CE. 598**) को आंशिक
आवश्यकता पूरा गर्नको निम्ति प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी
प्रेमबहादुर मुङ्गमेन
एम.एड. दोस्रो वर्ष
त्रि.वि. दर्ता नं. १५२९६-९२
परीक्षा रोल नं. : २१४००४०/२०६६
शैक्षिक वर्ष :२०६४/०६५

सुकुना बहुमुखी क्याम्पस
पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन विभाग
कोसीहरैंचा ,मोरङ
२०७२

सामाजिक अध्ययन विषयको पाठ्यक्रम र पाठ्यपुस्तक बीचको अन्तर सम्बन्ध
प्रेमबहादुर मुङ्गमेन
२०७२

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र संकाय
पाठ्यक्रम तथा मुल्यांकन विभाग
सुकुना बहुमुखी क्याम्पस
कोशी हरैचा

विषय : सिफारिस पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र संकाय, स्नातकोत्तर तह दोश्रो वर्ष पाठ्यक्रम तथा मुल्यांकन विषयको आंशिक आवश्यकता परिपुर्तिका लागि प्रेमबहादुर मुङ्गमेनले **"सामाजिक अध्ययन विषयको पाठ्यक्रम र पाठ्यपुस्तक बीचको अन्तर सम्बन्ध"** शिर्षकमा गर्नु भएको अनुसन्धान कार्य मेरो निर्देशनमा रहि स्थलगत सर्वेक्षण गरी मेहनत र लगनशीलताका साथ स्वतन्त्ररुपमा अध्ययन गरि तयार पार्न भएकोले यस सोध पत्रलाई अन्तिक मूल्यांकनका लागि मूल्यांकन समितीमा सिफारिस गर्दछु ।

मिति : २०७३।०१।०५ श्री गणेश प्रसाद
दाहाल

शोध निर्देशक

सुकुना बहुमुखि क्याम्पस
कोशी हरैचा मोरङ्ग

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र संकाय
पाठ्यक्रम तथा मुल्यांकन विभाग
सुकुना बहुमुखी क्याम्पस
कोशी हरैंचा

विषय : स्वीकृतिपत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र संकाय, स्नातकोत्तर तह दोश्रावर्षे (Ed .CE.598) पाठ्यक्रम तथा मुल्यांकन मुल विषय लिई शिक्षाशास्त्र संकाय, स्नातकोत्तर तहमा अध्ययन गर्ने छात्र श्री प्रेमबहादुर मुङ्गमेनले आंशिक आवश्यकता परिपुर्तिका लागि **"सामाजिक अध्ययन विषयको पाठ्यक्रम र पाठ्यपुस्तक बीचको अन्तर सम्बन्ध"** नामक शोधपत्र आवश्यक मूल्यांकन गरि स्वीकृति गरिएको छ ।

नाम	पद	हस्ताक्षर
	अध्यक्ष : विभागीय प्रमुख सोध मूल्यांकन समिती	
	सदस्यःवाह्य परीक्षक,सोध मूल्यांकन समिती	
श्री गणेश प्रसाद दाहाल	सदस्य : शोध निर्देशक, सोध मूल्यांकन समिती, सुकुना बहुमुखि क्याम्पस कोशी हरैंचा मोरङ्ग	

मिति : २०७३।०१।०५

कृतज्ञता ज्ञापन

"सामाजिक अध्ययन विषयको पाठ्यक्रम र पाठ्यपुस्तक बीचको अन्तर सम्बन्ध" सोध पत्र तयारीको क्रममा आफ्नो अमुल्य समय तथा सल्लाह दिनुहुने शोध निर्देशक उपप्राध्यापक गणेश प्रसाद दाहाल ज्यु प्रति हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु। सोध तयारी कै क्रममा हौसला साथै आवश्यक सल्लाह दिनुहुने विभागीय प्रमुख केशव प्रसाद भट्टराई , शिक्षण सहायक सर भोजराज घिमिरे ज्यु प्रति पनि हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु।

शोधपत्रका लागि सुचना संकलनमा सहयोग पुऱ्याउनु हुने साजिलाल उच्च मा.वि.र ज्योती मा.वि . का प्रधानाध्यपक ज्यु, विषय शिक्षक ज्यु , छात्र छात्रा र विद्यालय व्यवस्थापन समितिको अध्यक्ष ज्यु साथै ती विद्यालयका स्रोत व्यक्ति ज्यु प्रति हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु। अध्ययनको लागि आवाश्यक पाठ्यपुस्तक साथै अन्य सहयोगी सामाग्री उपलब्ध गराई दिनु हुने सुकुना बहुमुखी क्याम्पसको लाईब्रेरी कर्मचारीहरु प्रति पनि हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु।साथै सोध लेखन कै सिलसिलामा प्रत्यक्ष तथा अप्रत्यक्ष हौसला तथा सहयोग प्रदान गर्नुहुने मेरो परिवार प्रति हार्दिक आभार प्रकट गर्न चहान्छु।

शोधकर्ता
प्रेमबहादुर मुङ्गमेन

शोधसार

“सामाजिक अध्ययन विषयको पाठ्यक्रम र पाठ्यपुस्तक बीचको अन्तर सम्बन्ध” शीर्षकको यो शोधपत्रमा सामाजिक अध्ययनको पाठ्यवस्तु विश्लेषण गर्नु, पाठ्यवस्तुको उपयुक्तताको खोजी गर्नु र पाठ्यक्रम पाठ्यपूस्तक वीचको अन्तरसम्बन्ध विश्लेषण गर्नु मुख्य उदेश्य रहेको छन् ।

यस अध्ययनको क्रममा सर्वेक्षण तथा दस्तावेज विश्लेषणमा आधारित रही यसमा गुणात्मक र परिमाणात्मक दुवै अनुसन्धानात्मक ढाँचाको प्रयोग गरी वर्णनात्मक ढाँचामा अध्ययन गरिएकोछ ।

यो अध्ययन मोरङ जिल्लाको सुन्दरदुलारी न.पा. भित्र सञ्चालित दुईवटा सामुदायिक माध्यमिक विद्यालयमा केन्द्रित रहेको र यातायातको सुविधा, आर्थिक मितव्यता, समयको पावन्दि, भौगोलिक अवस्था, जातिय र लैङ्गिक अवस्था, सुगमता, अनुसन्धानकर्ताको चिरपरिचत स्थान समेतलाई आधार बनाई उदेश्य मुलक नमुना छनौट विधिबाट नमुना छनौट गरिएको छ । यस अध्ययनलाई आवश्यक पर्ने तथ्याङ्क सङ्कलनका लागि अन्तर्वार्ता प्रश्नावली, केन्द्रित छलफल र अभिलेख अध्ययनलाई उपयोग गरी यसरी प्राथमिक र द्वितीय श्रोतबाट प्राप्त भएको तथ्यांकहरूलाई विभिन्न स्तर र श्रेणीमा विभाजन गरी प्रशोधन , सम्पादन, संगठन , सांकेतिकरण पश्चात व्याख्या र विश्लेषण गरी वर्णात्मक र गुणात्मक विधिका आधारमा प्राप्ती निष्कर्ष र सुझाव प्रस्तुत गरिएको छ ।

अध्ययनबाट प्राप्त सम्पूर्ण तथ्यांकलाई विश्लेषण गर्दा सामाजिक अध्ययन विषय माध्यमिक तहमा राखिनु सान्दर्भिक र उपयुक्त रहेको देखियो । पाठ्यक्रम अनुसार पाठ्यपुस्तकमा विषय वस्तुको पर्याप्तता र उपयुक्ततामा कमी रहेको पाईयो । विषयवस्तुको समतलीय भन्दा लम्वीय संगठन तुलनात्मक रुपमा उपयुक्त रहेको देखियो । यसले विद्यार्थीलाई विविध पक्षको समसामयिक र व्यवहारिक ज्ञान दिने भएकोले समय सापेक्ष रहेको पाईयो । विषयवस्तुको संगठन गर्दा विद्यार्थीको रुचि, स्तर, क्षमता र पुर्वज्ञानलाई पूर्णतया समेट्न नसकेको र सवै एकाइहरूलाई विषयवस्तुको महत्वको आधारमा अनुपातिक समान भार नदिएको पाईयो ।

त्यस्तै सामाजिक अध्ययन विषयको पाठ्यक्रम र पाठ्यपुस्तक अन्तर सम्बन्ध विश्लेषण पश्चात केही सुझावहरु प्रस्तुत गरिएका छन् । जीवन उपयोगी समय सापेक्ष रुपमा पाठ्यक्रम निर्माण र परिमार्जन गरी पाठ्यपुस्तक तयार गरिनु पर्ने, विषय वस्तुलाई पर्याप्तता दिने क्रममा सवै सरोकारवाला पक्षको सल्लाह, सुझाव र सहयोग लिनुपर्ने, विषयवस्तुको छनौट गरी संगठन मिलाउदा विषय वस्तुको समतलिय र लम्वीय ढाँचा अनुरुप क्षेत्रक्रम मिलाउनु पर्ने, अभ्यास र क्रियाकलपहरु विद्यार्थीको स्तर , क्षमता र विषय वस्तु अनुसार राखिनुपर्ने देखिन्छ ।

विषयसूची

सिफारिश पत्र

स्वीकृतिपत्र

कृतज्ञता

शोधसार

तालिका सूची

संक्षिप्तशब्दको पूरा रुप

परिच्छेदएकः परिचय

१.१ अध्ययनको पृष्ठभूमि	१
१.२ समस्याको कथन	५
१.३ अध्ययनको औचित्य	५
१.४ अध्ययनको उद्देश्य	६
१.५ अनुसन्धानात्मक प्रश्न	६
१.६ अध्ययनको परिसिमा	७
१.७ शब्दको परिभाषा र व्याख्या	७

परिच्छेददुई : सम्वन्धि साहित्यकको पुनरावलोकन र सैद्धान्तिक खाका

२.१ सम्वन्धित साहित्यको पुनरावलोकन	९
२.२ सैद्धान्तिक खाका	१०
२.३ पुनरावलोकनको उपादेयता	१४

परिच्छेदतीन : अध्ययन विधि

३.१ अनुसन्धानात्मक ढाँचा	१५
३.२ जनसङ्ख्या र नमुनाको आकार	१५
३.२.१ नमुना छनौटविधि	१५
३.२.२ नमुना छनौटको आधार	१६
३.३ तथ्याङ्कका स्रोतहरू	१६
३.३.१ प्राथमिक स्रोत	१६
३.३.२ द्वितीय स्रोत	१६
३.४ अनुसन्धानका साधन	१७

३.५ तथ्याङ्क सङ्कलन प्रक्रिया १८

३.६ तथ्याङ्क विश्लेषण प्रक्रिया १८

परिच्छेद चार : तथ्याङ्कको विश्लेषण र व्याख्या

४.१. पाठ्यवस्तुको विश्लेषण १९

४.१.१ सामजिक अध्ययनको पाठ्यक्रम अनुरुप पाठ्यपुस्तकमा पाठ्यवस्तुहरुको पर्याप्तता विश्लेषण २०

४.१.२ पाठ्यवस्तुहरुको उपयुक्तताको विश्लेषण २२

४.१.३ उदेश्य र पाठ्यवस्तुहरुको व्यवहारिकताको विश्लेषण २४

४.१.४ उदेश्य र पाठ्यवस्तुको समय सापेक्षताको विश्लेषण २६

४.२ विषयवस्तुको विश्लेषण २८

४.२.१ लम्वीय ढाँचाको आधारमा विषयवस्तुको विश्लेषण २८

४.२.२ विषयवस्तुको समतलिय संगठनका आधारमा विश्लेषण ३१

४.२.२.१ सामजिक विषय भित्रका विषयवस्तुको विश्लेषण ३१

४.२.२.२ माध्यमिक तहका अन्य विषय सँगको सम्बन्ध विश्लेषण ३३

४.३ पाठ्यक्रम र पाठ्यपुस्तक विश्लेषण ३५

४.४ सामाजिक शिक्षणमा देखिएका समस्याहरु ३९

४.५ पाठ्यक्रम र पाठ्यपुस्तक वीचका समस्या समाधानका उपायहरु ४१

परिच्छेदपाँच

५.१ प्राप्ती ४४

५.२ निष्कर्ष ४६

५.३ सुझाव ४७

सन्दर्भसूची ५१

अनुसूची ५२-७२

तालिका सूची

तालिका १ :नमुनाकोआकार १५

तालिका२ : तथ्यांक संकलन तथा विश्लेषण सम्बन्धि विवरण १९

तालिका ३ : सामाजिक अध्ययन विषय सम्बन्धि धारणा २१

तालिका ४ : सामाजिक अध्ययन विषयको उदेश्य माध्यमिक स्तर सम्बन्धि धारणा २२

तालिका ५ : विषयवस्तुको लम्बीय र समतलीय सङ्गठन प्रभावकारीता २२

तालिका ६ : विषयका पाठ्यवस्तुहरुको उपयुक्तता २३

तालिका७ : विषयका पाठ्यबस्तु र उद्देश्यहरुको व्यावहारिकता २५

तालिका८ : सामाजिक अध्ययन पाठ्यक्रममा क्षेत्र अनुसारको पाठ्यभार विभाजन ३२

संक्षिप्तशब्दको पुरा

वि.सं	- विक्रम संवत
वि.व्या.स	- विद्यालय व्यवस्थापन समिति
पा.वि.के.	-पाठ्यक्रम विकास केन्द्र
उ.मा.वि.	-उच्च माध्यमिक विद्यालय
प्रा.वि.	-प्राथमिक विद्यालय
मा.वि.	-माध्यमिक विद्यालय
प्र.अ.	- प्रधानाध्यापक
ने.रा.शि.आ.	-नेपाल राष्ट्रिय शिक्षा आयोग